

VÁMOS MIKLÓS
HATTYÚK DALA

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2016

TIZENHÉT

Eleink életéről s cselekedeteiről szóló krónika szerzésekor bajt hozhat szegény fejünkre, hogy ott nem valánk, nem látánk az magunk szemével, nem hallánk az magunk fülével. Nem hihetjük másoknak elbeszélését valószínű, mert ahányan által éltek, annyi féleképpen mesélik el. Okosabb belátni, hogy akként lövöldözünk az múltnak setét barlangjába, miként az világtalan vadász. Sors bona nihil aliud.

Kár volna úgy hinnünk, elvesztünk örökre, kétségbeesünk is fölösleges. Míg csontjainkban vagyon velő, ereinkben foly az vér, míg kopját s szablyát ragadhatunk, míg fölöttünk fénylik az magas ég, honnét Istenünk nem szűnik figyelni reánk, addig bizodaljunk maradjon töretlen. Talám bizony nincs már, ki tudná: orvosság kell az betegnek, flastrom az sebnek. Túlélni, bármely áron, ez lebegjen az horizontra tekintő szem előtt.

Várasunk az törökök túlerejének meghódoltatott az Úr 1543-ik esztendejében, juni végén. Ennek utána oszmán településsé vál-

tozott, hol ők kerültek többségbe. Mindenféle hangzott az mohamedánok beszéde, az őslakosoké alig-alig. Az kutakat példának okáért sádirvánnak hívta az város népe, olykor sandervárnak magyarosítván. Az magas szárú lábbelit pedig csesménnek, avagy csezmánának. Az legnagyobb tekintélynek örvendő tanítómesterek is törökök valának. Kiemelkedte közülük bölcs Ibrahim pasa, ki már itten látá meg az napvilágot, az nagy tekintélyű Ferhád pasa unokaegyvenjé, ergo unokatestvére volt. Tizennégy éves korában vevé őt magához emez nagybátyja, s vivé föl Buda várába teljes szemenciájával egyetemben, hová kormányzóul nevezék ki. Ibrahim másfél esztendő múltával sihederfővel látá, midőn Ferhád pasát az zsold elmaradása és az rossz élelem mián föllázadó janicsárok tagánjaikkal halálba döfölték, háza berendezését darabokra verték szét, iratait tűzre hányták.

Bölcs Ibrahim pasa megmenekedett. Az továbbiakban talám kegyét vesztette volna, ha nincs egy másik unokaegyvenjé, Lala Mehmed, az ki erős pártfogásába vevé. Néki köszönhetően kapott magas hivatalokat innét messze az Balkánba és Kis-Ásiába. Ámde osztán visszatért ide, hogy városunkban öregedjék, osztva tudása gyimilcseit és kincseit széjjel, élőszóban és írásban, mígnem meghala békességgel, hetvenes éveinek legvégén. Illő nyughelyét az legnagyobb török temetőben nyeré el. Az utóbbi száz esztendő históriáját az ő alapos beszámolójából tudhatni, az minek címe *Tarih*, ergo Krónika.

Talám már kevesen emlékeznek reá, de városunkban állomásozott Giraj, az krími tatároknak magasságos khánja, az tizenöt évekig elhúzódó háború során, az forgandó hadi szerencsének köszönhetően. Giraj khán fölötte kedvelé az verseket és egyéb léleknesemítő írásokat. Ibrahim pasa fiatal kora ellenére immár tudós férfiúnak számított, nevét szájrul szájra adták, kik az bölcsesség fényénél akartak sütkérezni. Giraj khán szívesen hívá magához Bölcs Ibrahimot, az nagy hírű török gondolkodó gyakori

vendég lett az tatárok khánjának szállásán, olykor tanítványainak gyűrűjében érkezvén. Emezek között oszmán és keresztény jól megfére együtt. Az pasa teljes biztonsággal váltogatá az törököt és az magyart.

Bölcs Ibrahim példaképének tekinté az Oszmán Birodalom fényességes történetét megörökítő tollforgatókat, s mivel ő maga is ilyenféle munkát óhajtott létrehozni, kötelességének érezte, hogy mindent áttanulmányozzon, amit erről írtak. Eleintén csupán Soliman, azaz Szulejmán szultán khánságának korát akarta nyomon követni, később vevé tervbe, hogy talám még az jelenig folytathatja krónikáját. Az dicső oszmán történetírók többsége perzsául fogalmazott, ha pedig törökül, az esetben dúsan megtűzdelték perzsa versekkel. Némelyik arabul írt, hogy még választékosabb legyen. Bölcs Ibrahim viszont ragaszkodott népe beszélt nyelvéhez, s legföljebb azt latolgatá, illeszen-é magyar idézeteket munkájába. Ettől végül eltekintett, de harci események lefestésekor szívesen hivatkozott eredeti beszámolókra, az melyek magyar krónikásoktól származtak, mint Istvánffy, Heltai, avagy Tinódi, az ki lantosként tevé ismertté az nevét.

Az pasa meg az khán írogatással és képek füstésével múlatta az időt, ezen mesterségeket kiváló ügyességgel gyakorolták. Giraj khán az talika írásmódra buzdított, megmutatá, miként messe az pasa tűhegyesre az lúdtollat, valamint hogyan adjon tetszetős külsőt az szövegnek, békezdésekbe rendezvén, s az szóindulásokat vastagítsa, kétszer vezetvén rajtuk által az pennát. Az krími tatárok éppen úgy arabs módra vetették az betűt, miként az oszmánok.

Bölcs Ibrahim pasa járatos vala az magyarban, sőt tanítványai meglepetésére brahman és páli írást ugyancsak tudott. Magyarázá, hogy hódító vándorlásaik során az török törzsek mindig átvevék az népek szokásait, melyeket leigáztak.

Giraj káhn saját verses művének dallamos címet adott vala: *Gül ü Bülbül*. Rózsa és Filemile. Ibrahim pasának és tanítványainak engedett bétékintést, közöttük Dusen Grad bizonyult a legkiválóbb szavalónak törökül és magyarul is, noha Nándorfehérvárból származza, félig szerb család sarjaként.

Ibrahim pasa egy ízben Dusen Gradot szólítja föl, hogy békezedéseket olvasson zengő hangon az készülő krónikájából. Ezen részben elregélé, hogy midőn szigetvári vitézek az görösgáli palánkvárat ostromolák, melyet törökök védtek, egy magyar katonára párviadal során levágta török ellenfelének fejét. Magával akarta vinni győzelme jeléül, kontyos hajánál ragadván meg. Csakhogy az immár fej nélküli oszmán katonára, Deli Mehmed nevezetű, ezt nem hagyta, teste, akárha élne, visszaszerzé az saját fejét, és hóna alá szorítva vívott tovább, mígnem végleg elhullott. Tisztelet jeleként az csata végeztével az tetem mellé hantolták az fejet.

Az tanítványok hitetlenül hallgaták ezen történetet. Bölcs Ibrahim bizonygatta, hogy ő, szegény korlátolt, megbízható szemtanútól hallá. Hozzáfűzte, hogy azótátul gyakorta meglátogatja az sírt, és bármely kívánságot mondott fennhangon ott, teljesedésbe ment. Giraj khán első szóra valóságként fogadta el mindezt, kérven kérte az pasát, megfelelő alkalommal lovagoljanak el az sírhoz, mivel őnéki van két titkos kívánsága, megvalósulásukon örvendeznék. Hallván ezt, bölcs Ibrahim harmadnapon fölkerelkedék, s fáradságra fittyet hányva, szinte egyvágásban vezeté el az magasságos khánt s népes kíséretét oda, hol sírdomborult egy tisztáson. Az faragott emlékfa, melyet legutóbb még itt látta, immár eltűnt, valamely gonosz ember kitörte helyiből, maradt csak az beásott csonkja.

Giraj khán lórul szállott, s tatár módra vetette magát térdre, homlokát a sírdombhoz nyomva. Elmormolá két titkos kívánságát. Mi, többiek szemérmesen félrefordulánk. Ám mikor az ma-

gasságos khán visszaült nyergébe, többen odajárultunk, s ki-ki népe szokásainak megfelelően tisztelgett az hős emlékénel, annak utána hang nélkül vagy susogva megmondta az ő maga vágyát.

Későbbben Giraj khán elárulta bölcs Ibrahimnak, miket kívánt az fejét holtan is visszaszerző török vitéz haló porainál. Először szeretne még egyszer találkozni idősebbik fiával, ki az Siklós melletti síkságon vívott ütközetben veszté életét, s szálla föl az Paradisumba, mert mondja az szent írás, hogy az Paradisumba biztosan jutnak bé amaz igazhitűek, kik ölnek és megöletnek Allahért.

Bölcs Ibrahim helyeslőn bólogatott, bízvást odajutsz, ha eljő az te utolsó napod, magasságos khán, így találkozhattok. Csakhogy én most akarom látni, mivel elbúcsúzni nem tudánk. Én, korlátolt lélek, ebben aligha segíthetek, tanácsom sincs, szavam elapadt. Giraj khán erre azt mondá, hogy pedig az tatárok körében megesik, hogy az holtak odaülnek az tűz köré az élőkhöz. Habár látni nem mindig lehetséges őket, szavaikat meghallják, kiknek nyílik reá az fülük. Bölcs Ibrahim bólogatott, úgy vagyton, nem rajtunk állanak az ilyes dolgok.

Giraj khán elgondolodék. Majd azt kérdé: Miként lehetséges, hogy az szent írások szerint az Paradisum kertjeiben gazdagon bugyogó források várják az érdemeseket, de az sosem poshadó vizű patakok mellett olyanok is, melyek tejjel folynak, és tisztított mézzel folynak, és borral folynak? pedig ugye muszlimok számára tiltott az alkoholos innivalók élvezete, mivel az erős ital az Sátánnak förtelmes műve! Bölcs Ibrahim azt felelé, hogy az Paradisum bora másmilyen, nincs tőle főfájás, és nem is részegít. Amiképp az Paradisumban duzzadó keblű hurik várják az arra érdemeseket, ám ők is másmilyenek, mint az parázna földi szajhák, sem ember, sem dzsinn nem vette el az érintetlenségüket, jutalmul szolgálnak odafönt, csakúgy, mint az örökifjak, akik ugyanezért járnak körbe. Férfiembernek

legénnyel hálni idelenn tilalmas, az Paradisumban mások az szabályok.

Giraj khán ezt hallván imigyen szóla: Most még inkább találkozni akarnék legidősebb fiammal, tudatnám vele, hogy ez szerint nem estünk bűnbe, mikor az táborban megosztánk fekvőhelyünket. Azt is elmondanám néki, hogy ő nem az én vérem, noha úgy szerettem, sőt még erősebben. Fiatalon hősi halált szenvedett egyvengecsémnek sarja ő.

Bölcs Ibrahim csudálkozott, és ezt nem tudá? Sohsem említém, kicsike volt még, midőn árvaságra jutott, féltem, ha megmondom néki, forró kapcsolatunk hűvösebbé válik. Úgy tervezém, férfivá avatása után elárulom az igazságot, ámde őt annak előtte vágták le az gonosz magyarok az csatatéren. Milyen emberek azok, gyerekekre emelnek fegyvert?

Az pasa hallgatott. Tudá, az hogyan az tatárok khánja is, hogy az janicsárok között sok ifjonc harcol, kiknek még bajszuk sem serked. Kegyetlen világ, rút idők.

Sokáig nem találkoztak. Az khánt katonai föladata szólítá el, bölcs Ibrahimot pedig hivatali kötelességei köték le, pénzügyi calculusok vezetése vala az dolga. Mikor későbbben mégis összeülhettek, Bölcs Ibrahim szállásán mélyültek beszélgetésbe.

Mi volna az másik kívánságod? – kérdezte Bölcs Ibrahim. Giraj khán odaintette személye körüli szolgálját, utasította, hozná át nyomban az kék csövet, egyik lába itt, másik ott. Bölcs Ibrahim oldalát fúrá az kíváncsiság, ugyan mi volna amaz kék cső, ám nem kérdezett, tanítványai is hallgattak, udvariatlanság beszélni mesterük helyett.

Az engedelmes tatár szolga nyargalva érkezett vissza, hóna alatt egy kék selyemmel burkolt, hosszú, henger alakú tartó, melyet földig hajolva adott által. Giraj khán lehúzta az végiről az török fezzre emlékeztető kupakot, s iratokat vett elő az csőből. Sztégörgette az egyiket, rajzokkal vala teleróva. Még hármat mu-

tatott meg, az melyeket csinos, de girbegurba betűs írás borított be. No, bölcs Ibrahim, tudod-é, micsudák ezek? Bölcs Ibrahim közel hajolt az laphoz, mintha szagolni akarná, szemét hunyorogatta, az mitől kerek ráncok hálója terült az arcára. Én, szegény korlátolt még sosem láttam ilyesfajta betűvetést, s az rajzok kapcsán is csak meghökkenésemről beszélhetek... Ennyi pucér nő! – elveresedett. Az tanítványok odanyomakodtak, kettesével fogván az tekercsek szélit, alaposan megvizsgálták, ám egyikük sem ismerte föl sem az írást, sem az nyelvet.

Kíváncsiskodhatom-é, miféle úton-módon jutott emez pergamenekhez? – kérdé Bölcs Ibrahim. Giraj khán huncfut tekintettel válaszolt, jobb kezével az hadizsákmány egyezményes jelét mutatta: körkörös lengetés utáni rácsapás, mintha szálló bogarat kapna el. Mesélte azután, hogy katonái kóborló csapatba botlottak, kiket nyomban szolgálatba kényszerítettek, az ő szekereik egyikéről került elő az kék cső.

Bizonyára az kóborlók is! – Giraj khán megismélté az zsákmányolás mozdulatát. Akkor viszont nincsen támpontunk, dünyögte bölcs Ibrahim, annyi sok nyelv termett az sárgolyón Allah és az ő Prófétája jóvoltából. Nem beszélve az összes többi istenségről! – így az khán, kiről rebesgették, hogy népe ősi isteneit is tiszteli.

Dusen Grad szerény javaslattal állott elő: fordítsák az lapokat fejjel lefelé, máris egyszerűsített arabs betűkkel állanak szemben. Gondolata lelkesedésbe hozá az khánt és az pasát, nekiláttak, hogy ekképpen próbálják kiolvasni az írások tartalmát. Az rajzokat is megfordíták, az hattyúk feje az föld felé lógott, csakúgy, mint az pucér fehérszemélyeké. Mindez eredménytelennek bizonyult.

Bölcs Ibrahim az tatárok khánjának engedélyét kérte, hogy egynémely napokig magánál tarthassa az pergameneket, tanulmányozásra. Giraj khán erre mosolygón bólintott, s nyomban az

pasának ajándékozta az kék csövet. Bölcs Ibrahim elébb szabadkozott, majd az legközelebbi találkozásukkor cserébe egy hosszú-kás lapokból összevarrott köteget adott át az khánnak. Elmagyarázta, hogy az Mindenszentek templomában lefolyt disputa szövege ez itt, az egyik vitázó, Válaszúti György nagytiszteletű úr örökíté meg. Az magyarok igen szeretik összemérni hitük erejét szóbeli párviadalban. Néhanap az beszédek harca vérre menő kifejtetbe torkoll, ha az dühtolulós argumentálók döntésre nem jutnak, kardjokat kirántják, és irgalmatlanul levágják egymást. Az is megesik, hogy az vita győztese fölakasztatja az vesztest.

Mit lehet annyit vitatkozni hitük erején, hát nem ugyanabban az Istenben hisznek, meg az fiában annak? – kérdé Giraj khán. Ah, nem olyan egyszerű ám, vannak az catholicusok, az reformátusok, azon túl még az unitáriusok, most ők a többek városunkban, s foglalják el az magasb positiókat. Mi az különbség? – Giraj khán. Én, szegény korlátolt nem hihetem, hogy tudásom elég az válaszhoz.

Egy Mendel nevezetű fiatalember jelentkezett szólásra, ő északról keveredett mifelénk. Előadá, hogy az unitáriusok (az kiket antitrinitáriusnak is hívnak), cáfolják az szentháromságot, míg az trinitáriusok pediglen vallják az atya, fiú, szentlélek triászának egységét. No, ezért kár öltre menni, dörmögte Giraj khán. Ennek utána forró öleléssel elbúcsúzának.

Mindkét uraság sejtette, egyhamar nem láthatják egymást. Giraj khán az ezt követő napjait lovon töltötte, sokszor kivont karddal kezében, seregét az oszmán had részeként az hadvezetés utasítását teljesítve vezeté.

Bölcs Ibrahimnak maradnia kellett, hivatala miatt. Mikor az számadásokat rendesen napnyugtakor befejezte, foglalkozott az írások böngészésével. Sokáig egyetlen bekezdésre összpontosított, az kettés pergamen közepén. Próbaképpen elmetszé az szavakat kettőbe, és az részeket fölcserélve másolta őket az hátol-

dalra, az értelmetleneket épekkel helyettesítve. Soká fog tartani, mire kisül valami.

AMIDŐN RÉGI ÜDŐKRE GONDOLUNK S AZOKAT FÖLIDÉZNI AKARJUK, NEM OKVETLENÜL SZÜKSÉGES TÖREKEDNÜNK ELEINKNEK BESZÉDJÉT ÉS ÍRÁSÁT UTÁNOZNI BÁRMELY ÁRON. ABBA BIZONY BELÉTÖRHET AZ BICSKÁNK.

ÚGY SE TUDHATJUK TELJES BIZONYOSSÁGGAL, HOGY MIKÉNT EJTÉK AZ SZAVAKAT, S MELYEKET HASZNÁLTAK, HA EGYÁLTALÁN BESZÉLTÉK AZ MAGYART, S NEM AZ NÉMETET FAVORIZÁLTÁK, AVAGY EGYHÁZI SZEMÉLYEK AZ LATINT, FENNEN HÉJÁZÓ ÚRI SZALONOK LAKÓI S VENDÉGEI AZ FRANCIÁT. JÓ MULATSÁG, FÉRFI MUNKA EZZEL JÁTSZÓDNI, DE: SUNT CERTI DENIQUE FINES.

VÉGTÉRE IS MINDENNEK MEGVAGYON AZ HATÁRA.

ERGO: EDDIG. ÉS TOVÁBB NE.